

استانداردهای ممیزی زیست محیطی ISO 14010, 14011, 14012

دکتر جعفر نوری^۱

واژه های کلیدی: قانونمند، هماهنگ، نظام یافته، مستند، ممیزی

چکیده

به منظور بهینه کردن وضعیت پایدار مدیریت محیط زیست در فعالیت های تولیدی، صنعتی، روابط اقتصادی و تجاری، لزوم بکارگیری مجموعه استانداردهای سری ISO 14000، تضمین کننده کاهش هزینه ها، افزایش مقبولیت اجتماعی و تجاری و بهبود کیفیت محیط زیست و منابع طبیعی خواهد بود. این استانداردها به هر سازمان کمک می کند که موارد زیست محیطی خویش را به خصوص به نحوی ارزشمند مورد توجه قرار دهد و از این طریق عملکرد زیست محیطی خود را بهبود بخشد. در واقع در ساماندهی، سنجش و بهبود جنبه های زیست محیطی عملیات اجرایی به سازمان کمک می کند.

یکی از ابزارهای مدیریت محیط زیست، ممیزی زیست محیطی است. در اوایل سال ۱۹۷۰ بسیاری از سازمان ها برای پاسخ به مقررات زیست محیطی شروع به جستجوی راه هایی جهت ارزیابی و انطباق آن با خواسته های زیست محیطی و نیز ارزیابی مسئولیت های بالقوه ای کردند که در صورت عدم انطباق با آنها با مشکلاتی مواجه می شدند. اگرچه در مواردی مقامات قانونی، انجام ممیزی را اجباری کردند، اما در بیشتر موارد مدیرانی که می خواستند با تشخیص و تصحیح مسایل و مشکلات از جریمه و مجازات دور بمانند، ممیزی را به دلخواه و به اختیار انجام می دادند. در گستره ای وسیع، تناسب و کارایی سیستم مدیریت محیط زیست از طریق بازنگری دوره ای مدیریت، از پیشرفت کسب شده در برنامه های زیست محیطی، ارزیابی می گردد. بدین طریق، خروجی سیستم عملکرد زیست محیطی مستقیماً به ورودی فرآیند بازنگری مدیریت سازمان مرتبط و ارزیابی می شود. در این میان یکی از ورودی های مهم به فرآیند بازنگری مدیریت، ممیزی زیست محیطی است.

سرآغاز

در طول سالیان اخیر، فعالیت های بشر در راستای توسعه، مشکلات اساسی و جهانی برای محیط زیست ایجاد نموده است. تعادل و توازن اقتصادی و حفظ محیط زیست به عهده علم مدیریت محیط زیست است (۸) که می تواند با برقراری سیستم مدیریت محیط زیست اثرات ناشی از توسعه را تعدیل بخشیده و آشفتنگی های محیط زیست را کاهش دهد. تفکر و سیاست حفظ

۱- گروه مهندسی بهداشت محیط، دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، صندوق پستی ۶۴۴۶ - ۱۴۱۵۵، تهران، ایران.

مباح موجود در بسیاری جوامع توجه مدیران را پیش از پیش به پیآمدهای نامطلوب فعالیت های عملی و جستجو برای یافتن راه های پیشگیرانه معطوف کرده است. دستیابی به این اهداف نیازمند استفاده از اصولی و همه جانبه عملکرد این گونه فعالیت ها است که تنها از طریق ایجاد سیستمی قابل اجرا و منظم در چهارچوب مدیریت کلی امکان پذیر خواهد بود. این نهاد سیستم مدیریت محیط زیست نام دارد (۵۰۳۲).

سازمان جهانی استاندارد پس از دستیابی به استانداردهای مدیریت کیفیت (ISO 9000)، بنا به استاندارد در زمینه مدیریت محیط زیست را ارزیابی کرد و مشخص نمود که بسیاری از مشکلات و موانع زیست محیطی و تولیدات و نیز تجارت داخلی و خارجی از طریق ایجاد و راهبری سیستم هماهنگ مدیریت محیط زیست ISO 14000 قابل اجرا و حل خواهد گشت (۹۰۱). استانداردهای سری ISO 14000 برای تمام فعالیت های اقتصادی در انواع و اندازه های متفاوت کاربرد داشته و در واقع تامین کننده نیازهای زیست محیطی مشتریان، مصرف کنندگان، عرضه کنندگان، بانکداری، سرمایه گذاران و وضع کنندگان قانون می باشد. مدیریت محیط زیست از طریق مختلف چون آموزش و تحقیقات زیست محیطی، اعمال ارزیابی اثرات زیست محیطی، ایجاد نظم سیستم مدیریت محیط زیست (EMS) در پروژه ها در راستای آماده سازی و ممیزی آن، جهت دریافت گواهینامه استانداردهای مدیریت محیط زیست ISO 14000، تصویب لوایح و قوانین لازم جهت پیشگیری، نظارت، پایش به موقع و صحیح آلودگی ها و حفظ محیط زیست، ممکن می گردد (۱۰۷).

اگرچه اصطلاح ممیزی زیست محیطی از نظر بیشتر سازمان ها به معنی ممیزی انطباق است که می گردد (۱۴۰۱۳)، اما در ممیزی چندین هدف اصلی از جمله بررسی انطباق با قوانین و مقررات زیست محیطی، ارزیابی کارایی سیستم های موجود برای ساماندهی مسئولیت های زیست محیطی و ارزیابی مخاطرات ناشی از فعالیت منظم و نامنظم و عملیات اجرایی در تاسیسات، تحقق می یابد. ممیزی زیست محیطی خود را به عنوان ابزار ارزشمندی برای رسیدگی و کمک به بهبود عملکرد زیست محیطی ایات کرده است. این استاندارد بین المللی برای راهنمایی سازمان ها، مدیران، کارفرمایان آنها بر مبنای اصول کلی مشترک در ممیزی های زیست محیطی در نظر گرفته شده است (۱۶۰۱۵).

بطور کلی فهرست کلی استانداردهای سری ISO 14000 در شترنگ ۱ مشخص شده است. لازم به ذکر است که استانداردهای ممیزی زیست محیطی ISO 14012، ISO 14011، ISO 14013 می باشد که در بخش استانداردهای ارزیابی سازمان قرار دارد (نگاره ۱).

روش بررسی

روش بررسی ممیزی زیست محیطی جهت کلیه سازمان ها و شرکت هایی که باید ممیزی زیست محیطی خود را به منظور دقیق و مشروح در استاندارد ISO 14011 آماده است. لذا در این مطالعه روش بررسی استفاده شده است.

روش بررسی ممیزی زیست محیطی به شرح زیر انجام پذیرفته است. ابتدا اهداف ممیزی مشخص می شوند، مثلاً آیا نظام مدیریت زیست محیطی با معیارهای ممیزی نظام مدیریت زیست محیطی مطابقت است و عدم انطباق به منظور بهبود سیستم مدیریت زیست محیطی، شناسایی شوند.

در مرحله بعدی، باید وظایف، مسئولیت ها و فعالیت های همه افراد اعم از سرممیزی، ممیزی کارفرما، اعضای گروه ممیزی و ممیزی شونده معین شود. سرممیزی تضمین می کند که ممیزی در قلمرو هر ممیزی صورت پذیرفته است. ممیزها در بین وظایف دیگرشان از سرممیزی تبعیت می کنند و شواهد و مدارک را جمع آوری و تجزیه و تحلیل می نمایند و استاد کاری را طبق دستور سرممیزی تهیه می کنند و نوشتن گزارش از وظایف کارفرما است. ممیزی شونده باید تجهیزات لازم برای گروه ممیزی را فراهم کرده و کارکنان مسئول و شایسته را برای همراهی اعضای گروه ممیزی انتخاب کنند. همچنین وظیفه مهیا نمودن دسترسی به تجهیزات، پرسنل، اطلاعات و سوابق که توسط ممیز خواسته می شود به عهده ممیزی شونده است. مرحله بعد آماده سازی ممیزی است که در ابتدا باید طرح ممیزی نوشته شود. طرح ممیزی اهداف و محدوده ممیزی و معیارها را معین کرده و سازمان ممیزی شونده را معرفی می کند. گزارش ممیزی، معرفی اسناد مرجع، زمان و طول مدت مورد انتظار برای فعالیت های ممیزی، محل هایی که ممیزی اجرا می شود، معرفی اعضای گروه ممیزی، جدول زمان بندی جلساتی که باید با مدیریت ممیزی شوند، صورت می گیرد. رازداری و محتوی و فرم گزارش، تاریخ انتشار و توزیع گزارش ممیزی باید در طرح ممیزی آورده شود.

مرحله بعدی، اجرای ممیزی است که با جلسه افتتاحیه آغاز می شود. در این جلسه اعضای گروه ممیزی به مدیریت سازمان ممیزی شونده معرفی شده، اهداف، محدوده طرح ممیزی و زمان مورد موافقت تعیین می شود. پس از اینکه مدارک ممیزی توسط ممیزان جمع آوری شد، گروه ممیزی تمام مدارک را برای تعیین جایی که نظام مدیریت زیست محیطی با معیارهای نظام مدیریت انطباق ندارد، بازنگری می کند. گروه ممیزی باید اطمینان دهد که یافته های ممیزی از عدم انطباق به یک طریق روشن و مختصر مستند شده و بوسیله مدارک پشتیبانی می شوند. پس از تکمیل مرحله جمع آوری مدارک ممیزی و پیش از تهیه گزارش ممیزی، گروه ممیزی باید با مدیریت سازمان ممیزی شونده جلسه داشته باشد تا با ارائه یافته های به ممیزی شونده، درک و شناخت روشن آنها از اصول مسلم یافته های ممیزی حاصل شود. پدیده است قبل از اینکه سرممیز گزارش را منتشر سازد باید اختلافات مرتفع گردند. گزارش ممیزی باید از سوی سرممیز تاریخ گذاری و امضاء شود. در گزارش باید اهداف، محدوده طرح توافق شده و معیارهای توافق شده و نیز کارفرما و ممیزی شونده، مشخص شود. در نهایت گزارش ممیزی توسط سرممیز به کارفرما ارسال می شود و تمامی اسنادکاری پیش نویس و گزارش نهایی مربوط به ممیزی باید با موافقت کارفرما، سرممیزی و ممیزی کنترل شوند و اسناد در انطباق با هر خواسته عملی نگهداری شود. بطور کلی مراحل اساسی یک روش ممیزی زیست محیطی در نگاره ۲ آمده است.

یافته ها

نتایج اطلاعاتی که در یک گزارش ممیزی گنجانده می شود به شرح زیر است:

- ۱- مشخصات سازمان ممیزی شونده و مشتری
- ۲- دامنه مسئول و اهداف ممیزی توافق شده
- ۳- معیارهای توافق شده که بر طبق آن ممیزی انجام می گیرد
- ۴- مدت زمان ممیزی در تاریخ ممیزی
- ۵- مشخصات اعضای گروه ممیزی

مختصات نماینده میزبانی شونده که در میزبانی شرکت داشته است

توسعه و بهبود اطلاعات

توسعه و بهبود اطلاعات

خلاصه مراحل میزبانی

۱۰- نتایج میزبانی

پانوجه به تعریف فراگیر میزبانی زیست محیطی: « فرآیند واریسی سیستماتیک و مدون برای یافتن و ارزیابی عینی شواهد برای تعیین اینکه آیا سیستم مدیریت زیست محیطی سازمان با معیارهای تعیین شده توسط سازمان جهت میزبانی زیست محیطی انطباق دارد یا خیر و اعلام نتایج این فرآیند به مدیریت سازمان، درمی یابیم که گروه میزبانی پایستی تمامی شواهد میزبانی خود را جهت تعیین اینکه کجای سیستم مدیریت محیط زیست میزبانی شونده با معیارهای میزبانی انطباق ندارد، را بازنگری کند، سپس گروه میزبانی باید مطمئن شود که عدم انطباق های یافته شده در میزبانی در طرز واضح و دقیقی مستند شده و توسط شواهد میزبانی، پشتیبانی می شوند. مفاهیم و اجزای اصلی یک میزبانی زیست محیطی در نگاره ۳ مشخص شده است. بطور کلی، مختصات برنامه های میزبانی زیست محیطی می بایست مشتمل بر شش رکن اساسی: سازماندهی، اهداف پشتیبانی، منابع، ره یافت و حوزه فعالیت به شرح نگاره ۴ باشد.

گفتگو و بهره گیری پایبانی

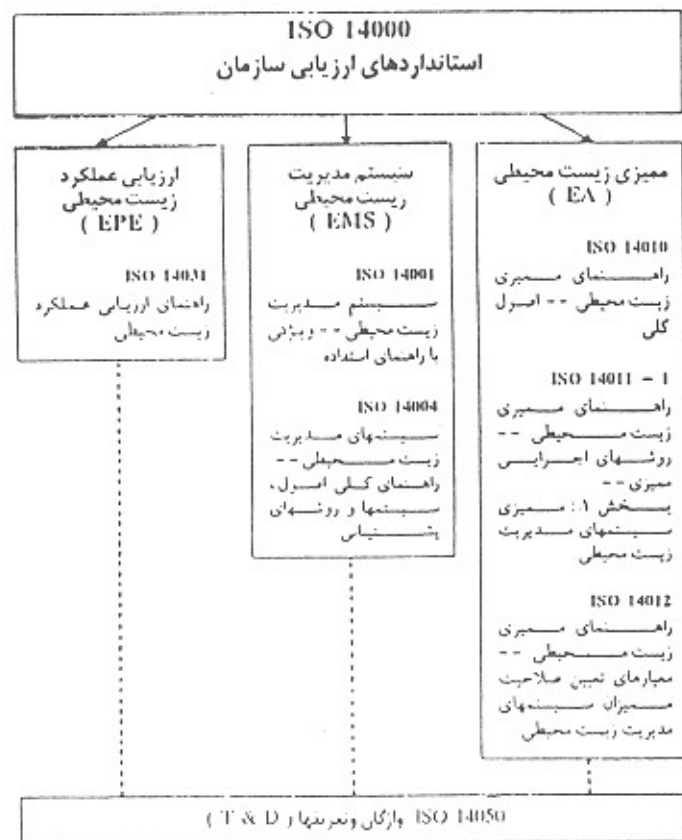
بطور کلی میزبانی زیست محیطی بدنبال این هدف است که آیا سیستم مدیریت زیست محیطی سازمان انطباق با معیارهای تعیین شده دارد و بصورت مناسبی اجرا و نگهداری می شود. سازمان باید یک سیستم میزبانی مدون داشته باشد و نتایج حاصل از آن را به مدیریت گزارش دهد تا در بازنگری مدیریت مورد استفاده قرار گیرد. مدیریت میزبانی را شناسایی می نماید، اما همیشه در موقعیتی نیست که راه حل را پیشنهاد نماید و این کار در حیطه مسئولیت او نیست.

در یک نتیجه نهایی، پس از انجام عملیات میزبانی زیست محیطی، مواردی که در یک گزارش میزبانی سیستم مدیریت زیست محیطی وجود دارد در سه بخش: سازمان و کارکنان، برنامه های میزبانی و بالاخره نتایج و یافته های میزبانی مشتمل بر بندهای مندرج در جدول بی بایست گزارش شود.

وجود چنین استانداردی در یک سازمان به سنجش و بهبود جنبه های زیست محیطی عملیات اجرایی آن سازمان کمک خواهد کرد. با استفاده از این رهنمود می توان به اهدافی چون کاهش چندکانگی، الگو برداری، افزایش کاربرد استانداردهای غیر اجباری، جلب رضایت سرمایه آوران، نرخ های پایین بیمه و دسترسی بهتر به سرمایه، منافع داخلی و بالاخره به پیشگیری از آلودگی های زیست محیطی و دسترسی به اعتلای محیط زیست نایل آمد. به این ترتیب که پذیرش یک استاندارد زیست محیطی جهانی واحد می تواند از تعداد میزبانی هایی که توسط نهادهای قانونی یا مراکز ثبت اعتبار انجام می شود، بکاهد و با پرهیز از خواسته های متناقض، سازمان های چند ملیتی می توانند هزینه میزبانی های چندگانه، گواهی ها و دیگر خواسته های ضد و نقیض را کم و با اینکه سازمان ها به مرور، هرچه بیشتر با مشکل ارضای انتظارات یا گستره وسیعی از سرمایه آوران از جمله سرمایه گذاران عامه مردم و گروه های زیست محیطی مواجه

شترنگ ۱ - فهرست کامل استانداردهای سری ISO 14000

ردیف	شماره استاندارد	عنوان	وضعیت
۱	ISO 14001	سیستم مدیریت زیست محیطی، مشخصات	تصویب نهایی، پاییز ۱۹۹۶
۲	ISO 14004	سیستم های مدیریت زیست محیطی، رهنمودهای	•
۳	ISO 14010	درباره اصول، سیستم ها و فنون پشتیبانی	•
۴	ISO 14011-1	رهنمودهایی جهت میزبانی زیست محیطی، روش های میزبانی قسمت اول، میزبانی سیستم های مدیریت زیست محیطی	•
۵	ISO 14012	رهنمودهای جهت میزبانی زیست محیطی، ضوابط احراز شرایط برای میزبانی سیستم های مدیریت زیست محیطی	•
۶	ISO 14020	نشانه گذاری زیست محیطی، اصول عمومی برای همه نشانه گذاری های زیست محیطی	پیش نویس
۷	ISO 14021	نشانه گذاری زیست محیطی، ادعاهای زیست محیطی اعلام شده توسط خود شرکت، اصطلاحات و تعاریف	•
۸	ISO 14022	علامت نشانه گذاری زیست محیطی	•
۹	ISO 14023	نشانه گذاری زیست محیطی، آزمایش و روش های تایید	•
۱۰	ISO 14024	نشانه گذاری زیست محیطی، اصول راهنما	•
۱۱	ISO 14031	ارزیابی عملکرد زیست محیطی، رهنمودها	•
۱۲	ISO 14040	ارزیابی چرخه حیات، اصول و رهنمودها	•
۱۳	ISO 14041	ارزیابی چرخه حیات، اهداف و تعاریف، حوزه فعالیت تجزیه و تحلیل فهرستی	•
۱۴	ISO 14042	ارزیابی چرخه حیات، ارزیابی اثرات	•
۱۵	ISO 14043	ارزیابی چرخه حیات، ارزیابی بهبود	•
۱۶	ISO 14050	اصطلاحات و تعاریف	•
۱۷	ISO 14060	راهنما در مورد جنبه های زیست محیطی در استانداردهای محصول	•

نگاره ۱ - ISO 14000 استانداردهای ارزیابی سازمان (۶)

شترنگ ۲ - مواردی که در یک گزارش ممیزی سیستم مدیریت زیست محیطی وجود دارد (۹)

سازمان و کارکنان

- نام سازمان ممیزی شونده
- ساختار سازمانی
- اساسی کارکنان و مدیرانی که در فرایند ممیزی بعنوان ممیزی شونده شرکت داشته اند.
- نام نمایان ممیزی شخص ثالث (در صورت وجود)
- اساسی اعضای تیم ممیزی

برنامه ممیزی

- دامنه کاربرد، اهداف و روش ممیزی
- معیارهای مورد توافق ممیزی (شامل لیست اسناد و مدارک مرجع که ممیزی براساس آن انجام می شود)
- دوره زمانی انجام ممیزی
- لیست توزیع گزارش ممیزی

یافته های ممیزی

- تعیین بخش هایی که باید در متدرجات ممیزی محرمانه تلقی شوند.
- خلاصه ای از فرایند ممیزی
- یافته های ممیزی و نتایج مربوط به انطباق سیستم مدیریت زیست محیطی با معیارهای ممیزی سیستم مدیریت زیست محیطی
- یافته های ممیزی و نتایج مربوط به اینکه آیا سیستم بطور صحیح اجرا و نگهداری می شود؟
- یافته های ممیزی و نتایج مربوط به اینکه آیا فرایند بازنگری داخلی می تواند از کارایی و استمرار سیستم مدیریت زیست محیطی اطمینان حاصل کند ؟

فعالیت‌های پیش‌میزی

انتخاب واحد مورد میزبانی و زمانبندی برای میزبانی
• پرسشنامه - شرایط انتخاب
- فراوانی تعیین شده

انتخاب استاد گروه میزبانی
• تأیید در دسترس بودن آنها
• ترمیم دلائل برای مسافرت و اسکان آنها
• تعیین مسئولیت‌های میزبانی

تعیین موارد تماس و میزبانی طرح
• بحث در مورد برنامه میزبانی
• کسب اطلاعات زمینه
• تهیه و توزیع پرسشنامه (در صورت لزوم)
• تعیین حوزه فعالیت
• تعیین نیازمندی‌های گزینش اجرا
• توجه به موضوعاتی که در فراوانی هستند
• اصلاح موارد یا پذیرش موافقت‌نامهها
• تعیین نوبت به منابع

فعالیت‌های در محل

مرحله اشتراک‌گذاری و درک مسئولیت‌های کنترل مدیریت
• بازنگری اطلاعات زمینه
• جلسه اولیه
• بازدید از تجهیزات واحد مورد میزبانی به منظور
آشنایی و جهت‌گیری
• بازنگری شرح میزبانی
• تأیید نه‌درنگ کنترل‌های داخلی

مرحله ۱: گزینش مسئولیت‌های کنترل مدیریت
• شناسایی نیازمندی‌ها و شناسایی کنترل‌های داخلی
• شناسایی طرح میزبانی و تعیین منابع
• تهیه برنامه زمانبندی آزمون و بررسی

مرحله ۲: گروه‌آوری شرایط میزبانی
• به کارگزاران راجع به شرایط آزمون و بررسی
• جمع‌آوری دادهها
• مصاحبه، انتخاب فرآیندها برای مراحل موافقت‌نامه
• بازنگری تمام یافته‌ها و مشاهدات
• مصاحبه‌های تکمیلی از اینکه تمام یافته‌ها مطابقت هستند
• تمام آزمون‌های بیشتر در صورت نیاز

مرحله ۳: گزینش یافته‌های میزبانی
• تهیه فهرست گزینش یافته‌ها
• گروه‌آوری اسناد و کاتالوگ‌های کاری در یک مجموعه
• خلاصه کردن و یکپارچه نمودن یافته‌ها
• تهیه گزارش برای جلسه پایانی

مرحله ۴: گزارش یافته‌ها به واحد مورد میزبانی
• فرق یافته‌ها در جلسه پایانی
• بحث و گفتگو در مورد یافته‌ها و کارگزاران واحد

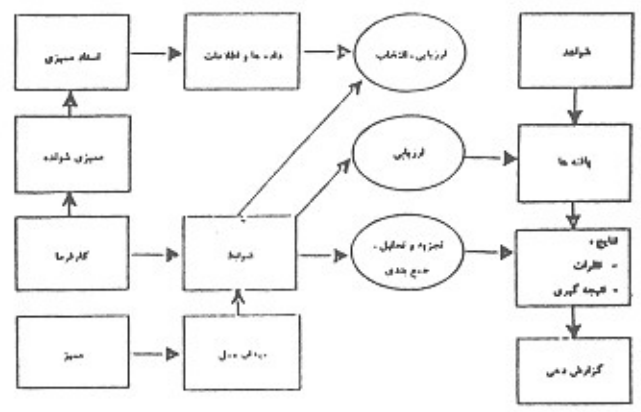
فعالیت‌های پس از میزبانی

مستور پذیرایی گزینش
• گزارش توضیح شده پایانی
• تعیین فهرست توزیع
• توزیع پذیرایی گزینش
• مهلت دادن برای اصلاحات

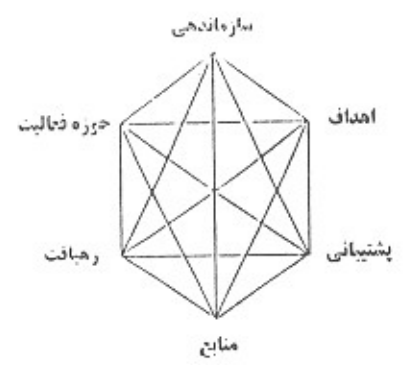
مستور گزینش نهایی
• پذیرایی گزینش توضیح شده
• توزیع گزینش نهایی
• مشخص نمودن نیازمندی‌ها برای اقدام
اصلاحی
• تعیین آخرین مهلت توزیع شرح
الفاظات

تهیه طرح اقدامات و اجرا
• بررسی یافته‌های میزبانی در گزارش
نهایی

بگویی اطلاعات اصلاحی

نگاره ۳ - مفاهیم و اجزای اصلی یک میزبانی زیست محیطی (۱۱)

نگاره ۴ - مختصات برنامه های میزبانی محیط زیست (۱۲)

نگاره ۲ - مراحل اساسی یک میزبانی زیست محیطی (۱۷)

- ۱- جانفرما، مجید؛ مومن، محسن (۱۳۷۶): استانداردهای سیستم مدیریت محیط زیست، ISO 14000 فراسوی ISO 9000، انتشارات اخوان
- ۲- رازانی، عبدالمحمد (۱۳۷۶): ایزو ۱۴۰۰۰، راهنمایی برای استانداردهای مدیریت زیست محیطی، انتشارات مؤسسه مطالعات و برنامه ریزی آموزشی، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران.
- ۳- سازمان حفاظت محیط زیست (۱۳۷۲): قوانین و مقررات حفاظت محیط زیست، انتشارات دفتر حقوقی سازمان حفاظت محیط زیست.
- ۴- شریعت زاده، امیرحسین (۱۳۷۷): راهنمای جامع ISO 14000، انتشارات گل آفتاب، مشهد.
- ۵- شریعت، محمود؛ متوری، محمود (۱۳۷۵): مقدمه ای بر ارزیابی اثرات زیست محیطی، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- ۶- فرمانفرمایان، فاطمه (۱۳۵۳): توسعه اقتصادی و مسایل زیست محیطی، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- ۷- سجیدی، نسreen؛ اسدی، جهانگیر (۱۳۷۶): استانداردهای ISO 14000 (آشنایی اجرا و ارزیابی)، انتشارات تابان.
- ۸- محمدحسین، ادب، رامین؛ ادب، حسین (۱۳۷۶): آشنایی با استانداردهای ارزیابی زیست محیطی ISO 14000، انتشارات سازمان مدیریت صنعتی ایران.
- ۹- مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران (۱۳۷۷): ایزو ۱۴۰۰۱، سیستم های مدیریت زیست محیطی مشخصات همراه با راهنمای استفاده انتشارات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران.
- ۱۰- نوری، جعفر (۱۳۷۶): استانداردهای مدیریت محیط زیست ISO - 14000، انتشارات شرکت سهامی آلومینیوم ایران.
- ۱۱- نوری، جعفر (۱۳۷۳): راهنمای صنعت و محیط زیست، انتشارات سازمان محیط زیست.
- ۱۲- نوری، محمود (۱۳۷۷): استقرار سیستم مدیریت زیست محیطی ISO 14001، انتشارات شرکت ملی صنایع پتروشیمی.
- 13- Cahill, L.B. (1987): *Environmental Audit* 5th. edition, Government Institute, Rockville, USA.
- 14- Hodstrom, G.S. and Obbagy, Y.E. (1988): *Environmental Auditing a global perspective - transition to the 1990s*, UNEP.
- 15- Rothery, B. (1995): *ISO 14000 and ISO 9000*, Gower Publishing Limited, England.
- 16- Thomas, R. & et al. (1993): *Environmental Auditing Internal Auditor*, April, (4): 19 - 22.